

Blir krisen långvarig?

Radioanförande den 2 mars 1949 av Professor Ingvar Svennilson.

Blir krisen långvarig? Ja, den frågan är inte lätt att svara på. Men man kan ju även ifrågasätta, om det nuvarande ekonomiska läget verkligen kan betecknas som en kris.

Den svenska produktionen är i dag större än den någonsin har varit. Vi har även uppnått ett visst mått av balans i vår ekonomi; anspråken på varor står i ett bättre förhållande till tillgången än tidigare. Realisationerna efter nyår ha till och med visat, att det på vissa områden är så gott om varor, att det närmar sig ett överskott. Men regleringarna av konsumtion och produktion är alltjämt talrika och begränsa rörelsefriheten i det ekonomiska livet. Skall man döma efter antalet regleringar, befinna vi oss alltjämt i en kris. Först när handel och produktion kunnat befrias från dessa regleringar, och priserna igen kunna fylla sin uppgift att begränsa efterfrågan utan att detta behöver leda till inflationsartade prisstegringar, har vi definitivt kommit ur krisen. Helst skulle vi ju också önska, att krisen finge ett slut, som icke innebar, att vi behövde sänka vår standard. Frihet från regleringar vid bevarad eller om möjligt höjd standard förefaller vara en lämplig målsättning för en politik, som vill föra oss ut ur krisen.

Vad som hänt de senaste månaderna - framför allt den stabilisering av lönerna, som de anställda underkastat sig, samt den stegring av den personliga arbetsinsatsen, som man kunnat märka på många håll - ger anledning se mera hoppfullt på möjligheterna att åter närma oss en sådan balans mellan landets produktion och efterfrågan på varor, att regleringarna successivt skulle kunna avvecklas.

Som det svenska långtidsprogrammet visar, kommer också de senaste årens stora investeringar inom ett par år att på många områden bära frukt i form av en ökning av produktionen. Bland annat kommer vår järnindustri produktionskapacitet att i det närmaste fördubblas i jämförelse med tiden före kriget.

Det gäller sedan också att bevara den nu uppnådda bättre balansen i ekonomin och särskilt på arbetsmarknaden, så att arbetskraften i erforderlig utsträckning kan finna vägen till de nya arbetsplatserna och den nya kapaciteten bli fullt utnyttjad.

Skall vi inom rimlig tid lyckas komma ut ur krisen, får man sålunda icke förtröttnas att under ett par år fullfölja den balanspolitik, som så lyckligt kunnat förstärkas i år. Även 1950 och kanske även 1951 måste vi som i år hålla tillbaka anspråken på en högre standard. De närmaste båda åren få vi troligen fullt att göra med att försöka arbeta in den standardhöjning, som vi tillät oss under åren 1947 och 1948, då vi höjde vår standard över våra på längre sikt tillgängliga resurser. Först under de därefter följande åren kunna de ansträngningar, som under de senaste åren gjorts och nu göras inom näringslivet för att öka produktionen och göra den mera effektiv, väntas ge fullt resultat. En alltför stor otålighet att fortsätta den våldsamma standardstegringen under de senaste åren, individuellt eller kollektivt, kan bromsa upp utvecklingen, så att vi inte ens 1952 eller 1953 kunna komma ifrån de väsentliga delarna av regleringssystemet och icke ens då kunna förverkliga den höjning av standarden, som på många områden är önskvärd. Under tiden får vi försöka fröjda oss åt den nya bättre och större produktionsapparat, som vi nu se byggas upp i form av kraftstationer, järnverk, elektrisk industri, en större handelsflotta och ett modernare jordbruk.

Ser man saken på detta sätt, går man emellertid förbi ett problem, som under de närmaste åren kommer att få en central betydelse för vår svenska ekonomi. Mot en viss levnadsstandard och produktion svarar under fria ekonomiska förhållanden en viss benägenhet hos medborgarna att köpa importerade varor, vare sig färdiga konsumtionsvaror eller råvaror och maskiner för olika slag av produktion. Mot en viss försörjning med livsmedel svarar exempelvis en viss import av kraftfoder, fettråvaror, socker, frukt, kaffe m.m. Mot en viss klädstandard svarar ett visst behov av ull och bomull, som måste importeras; vid ett fritt val är konsumenterna också benägna att i viss ut-

sträckning föredraga importerade framför inom landet producerade färdiga textilvaror. På samma sätt kräver bilismen vid en viss utveckling en import av färdiga bilar, bildelar och bränsle.

Hur stor denna importbenägenhet är, varierar både med inkomst och standard inom landet och med den egna inhemska produktionens konkurrensförmåga i förhållande till importerade varor. Under senare år har förhållandet mellan egen produktion och import gestaltat sig så, att för varje 100-tal kronor vi lagt ut på konsumtion eller investeringar i byggnader och maskiner i stort sett ett 20-tal kronor använts för att köpa importerade varor. Under tider, då man - såsom under de senaste åren - haft en efterfrågan som överstigit landets tillgång på varor, är det naturligt att importens andel har tenderat att stiga. Redan den anpassning av inkomster och efterfrågan inom landet efter våra egna tillgångar, som nu successivt äger rum, bör därför tendera att minska vårt beroende av importerade varor.

Som läget i världen nu gestaltar sig, är det omöjligt för ett enskilt land att i längden räkna med att kunna köpa mera från utlandet än landet förtjänar på sin egen export inklusive de tjänster, som vi genom vår handelsflotta och turistväsendet kan göra utlandet. Men utlandets lust att köpa våra varor har intet direkt att göra med vår lust att köpa från utlandet. Det uppstår därför ett särskilt problem, hur den import som bestäms av standarden inom landet skall kunna uppvägas av inkomsterna av exporten.

Läget är för närvarande det, att exportinkomsterna och andra inkomster av främmande valutor icke räcker till för att köpa de utländska varor, som svenska folket i dag är benäget att importera. Även om medborgarnas anspråk icke överstiga den samlade tillgången av varor inom landet, kan en sådan brist på balans i handeln med utlandet göra det nödvändigt att behålla en hel rad restriktioner, som syfta till att begränsa individens frihet att köpa importerade varor. Denna begränsning kommer till uttryck i den hårt beskurna importplan, som gäller för innevarande år. Så länge vi inte har lyckats bringa expor-

ten i takt med medborgarnas önskan att köpa importerade varor, så länge måste väsentliga delar av regleringssystemet bestå.

Den del av ekonomien, det här gäller, kan förefalla i storleksordning vara av underordnad betydelse. Men många av de importerade varorna ha karaktären av nyckelvaror, som äro av betydelse på stora produktionsområden och regleringarna komma därför att sträcka sig långt in i det svenska näringslivet.

Detta problem om den yttre balansen är i själva verket för Sverige - liksom för de flesta andra europeiska länder - i dag det mest svårlösta, och det blir sannolikt utvecklingen på detta område, som i sista hand kommer att bestämma svaret på frågan, hur långvarig blir krisen. Men det är därför också alldeles uppenbart, att svaret på denna fråga i hög grad kommer att bli beroende på utvecklingen utanför landets gränser, beroende på utlandets lust att köpa våra varor, tillgången i utlandet på lämpliga importvaror. Av väsentlig betydelse blir även, vad importvarorna kommer att kosta i förhållande till, vad försäljningen av exportvarorna kan ge.

Sällan eller aldrig har vi väl här i landet haft så stark känning av, hur starkt beroende hela vår levnadsstandard och möjligheten att upprätthålla en relativt fri ekonomi är av våra ekonomiska förbindelser med utlandet. Under årtiondena före det senaste kriget voro vi i allmänhet bortskämda med en relativt riklig tillgång på främmande valutor, både dollar och andra. Importen kunde därför hållas helt fri. Valet var fritt mellan importerade och inom landet tillverkade varor. Detta innebar också, att vårt näringsliv ständigt hade känning av en stimulerande konkurrens utifrån.

De problem vi på detta område ställts inför genom kriget representerar därför något nytt, åtminstone i fredstid. Många ha kanske redan resignerat och börjat räkna med importrestriktioner som ett permanent inslag i vår ekonomi. På många håll, där man inte älskar konkurrens, har man nog inte heller med oblida ögon sett, att hinder rests för en fri import. Men utan tvivel skulle en förlängning eller rent av permanentning av restriktionerna på detta område i längden medföra allvarliga risker för en sänkt effektivitet i vårt näringsliv. Man har i andra länder, som tidigare råkat ut för sådana restriktioner,

kunnat iakttaga, hur näringslivet stelnat, och hur konkurrensen slappnat i skydd av de regleringar och kvoteringar, som höra till en allmän importreglering. Resultatet blir också sannolikt, att nya tillverkningar tagas upp inom landet för att ersätta import - tillverkningar som icke skulle kunna stå sig i konkurrensen på en öppen marknad. I vissa fall kan detta leda till en mycket stark fördyring av varorna för konsumenten. Som exempel kan nämnas, att när vi nu försöka inom landet tillverka sådana reservdelar för bilar, som tidigare importerats från Amerika, det visar sig att kostnaden stiger ända upp till tio gånger det pris, som måste betalas vid import. Detta är naturligtvis ett extremt exempel, men tendensen går utan tvivel i den riktningen, att varorna bli dyrare och effektiviteten hos produktionen sjunker. Möjligheterna att höja levnadsstandarden komma därigenom också att minskas.

Skatt vi komma ut ur krisen med en bibehållen eller höjd levnadsstandard, är det därför också nödvändigt att söka finna en lösning av krisen för vår utrikeshandel. Detta är i själva verket för dagen den viktigaste delen av våra ekonomiska problem.

När man kommer in på denna fråga, tvingas man flytta över uppmärksamheten från vårt eget land till det skådespel, som rullar upp sig på världsmarknaden. Förhållandena ha där efter kriget blivit långt mera invecklade än de voro tidigare.

Före kriget var det också en viktig fråga att hålla uppe exporten på en tillräckligt hög nivå. Men man behövde inte så mycket bekymra sig om, i vilka länder exportvarorna hamnade. Om exempelvis vår handel med Australien gav ett överskott, därför att detta land köpte mera svenskt papper, än våra textilfabriker köpte australiensisk ull, behövde detta icke inge några bekymmer. Inte heller uppstod några bekymmer om handeln med Australien gav ett underskott. Sådana överskott och underskott kunde tack vare det smidiga valutasystem, man då hade, i allmänhet lätt kvittas mot underskott respektive överskott, som vi uppnådde på andra marknader. Ett överskott på Australien kunde exempelvis användas för att betala en import av kaffe från Brasilien, som icke motsvarades av en direkt export av va-

ror till denna marknad. Icke mindre än 1/4 av vår import betalades före kriget med överskott, som hämtades från andra marknader.

Tendensen på världsmarknaden har nu gått i riktning mot ett krav på jämn balansering av betalningarna i förhållande till varje enskilt land. Det är därför icke längre likgiltigt i vilken riktning exporten går. Man måste söka se till att den i främsta rummet inriktas på sådana marknader, där vi kunna hämta värdefulla varor till så låg kostnad som möjligt.

Denna invecklade karaktär hos världsmarknaden har skapat nya svårlösta problem både för den enskilde exportören och för den allmänna svenska handelspolitiken.

Det är som bekant inte alla varor som lämpa sig för export. Endast en relativt ringa del av den svenska produktionen är av en sådan karaktär och har fått en sådan inriktning, att den med framgång kan konkurrera på världsmarknaden. När man i höstas gjorde upp en skiss till ett svenskt långtidsprogram för de närmaste 4-5 åren, var ett av de allvarligaste bekymren, att tillgången på sådana för export lämpliga varor skulle bli alltför begränsad.

Det var flera orsaker till dessa bekymmer, somliga av mera långsiktig natur, andra av mera tillfällig art. De allvarligaste bekymren uppstodo därför, att man måste göra klart för sig, att våra möjligheter att exportera skogsprodukter i framtiden måste bli mera begränsade än under åren närmast före kriget. Ända fram till krigets utbrott hade på lång sikt en stegring ägt rum av den svenska exporten av skogsprodukter. Dett var en av anledningarna till att Sverige aldrig under några längre perioder hade kännning av någon brist på valuta. Den ökade exporten av skogsprodukter hjälpte till att betala det växande behovet av importvaror. Denna ständiga ökning var möjlig bland annat därför, att man ännu icke nått botten på våra stora urskogsbestånd. Man har emellertid länge haft klart för sig, att man snart måste genomföra en anpassning av skogsindustriens kapacitet efter den beräknade årliga tillväxten av våra skogar.

Under och närmast efter kriget har en sådan anpassning av vår skogsindustriens kapacitet också faktiskt ägt rum. Pappers-

masseindustriens exportkapacitet har sålunda minskats med omkring $1/5$ och kapaciteten för export av trävaror har nedgått med omkring $1/4$, sedan åren närmast före kriget. Redan för att hålla exporten uppe vid samma nivå som före kriget, var det därför nödvändigt att öka exporten av andra varor i relativt hög grad. - Av en historisk tillfällighet tillkommer dessutom, att det världsberömda dagbrottet i Kiruna, varifrån större delen av vår malmexport hämtas, blir slutbrutet inom de närmaste åren, och att man därefter måste övergå till en tekniskt mera besvärlig brytning av malm under jord. Även i fråga om malmexporten möter det därför under de närmaste åren mycket stora svårigheter redan att hålla uppe kapaciteten vid dess tidigare nivå. Endast tack vare mycket omfattande investeringar, som nu planeras, blir det möjligt att höja malmexporten från de $12\frac{1}{2}$ miljon ton, som den uppnådde före kriget, till $13\frac{1}{2}$ miljon ton.

Utvecklingen på andra områden, särskilt av maskinexporten har emellertid under det gångna året varit så gynnsam, att man redan kommit en bra bit på väg mot den ökning av exporten, som är nödvändig för att möjliggöra en relativt fri import. Det finns nu goda förhoppningar, att den för export tillgängliga kapaciteten inom de närmaste 3 à 4 åren skall stiga mera än vad man räknade med i det långtidsprogram, som uppgjordes i höstas. Förutsättningen är givetvis dock, att hemmamarknaden icke återigen ökar sina anspråk på de varor, som särskilt lämpa sig för export.

Rent produktionsmässigt finns det sålunda i dag goda utsikter att man inom de närmaste 3-4 åren skall kunna bygga ut den för export tillgängliga kapaciteten så långt, att importen, åtminstone inom stora områden, återigen skall kunna släppas fri.

Men därmed är endast en del och kanske den lättare delen av vår utrikeshandels problem löst. Nästa fråga blir, om dessa för export tillgängliga varor kunna säljas, om detta kan ske på den rätta marknaden, där lämpliga importvaror kunna hämtas, och om det kan ske till förmånliga priser. Avgörande härför blir konjunkturutvecklingen ute i världen både allmänt och i de enskilda länderna.

Den allvarligaste händelse som kan inträffa ute på världsmarknaden under de närmaste åren är utan jämförelse att efterfrågan från Amerika går ner som en följd av en försämrad konjunktur i detta land.

~~Sverige liksom Europa i övrigt tvingas därför att i största möjliga utsträckning skaffa en ersättning för den amerikanska importen på andra marknader, där en försäljning av våra exportvarer möter ett mindre motstånd.~~

~~Skulle nu konjunkturen i Amerika under de närmaste åren försämrax/~~ ^{Som en följd därav} skulle icke endast exporten dit ytterligare försvåras, utan därjämte skulle möjligheterna att öka handeln på andra transoceana marknader troligen försämrax. Konkurrensen med amerikanska varor där skulle bli hårdare. Alla europeiska länder skulle också få sina möjligheter att köpa amerikanska råvaror och livsmedel försämrade och därmed skulle troligen en allmän sammankrympning komma till stånd av produktionen i de olika länderna och av världshandeln.

Våra möjligheter att komma till rätta med utrikeshandeln nuvarande problem skulle därmed helt få ställas på framtiden. Vår valutaserv är ju så begränsad, att den icke kan i större utsträckning användas för att brygga över en sådan lågkonjunktur. Importen måste därför ytterligare inskränkas och regleringssamhället skulle sannolikt komma att bestå.

Det är givetvis icke möjligt att i dag ställa en prognos för den amerikanska konjunkturen under de närmaste åren. Det finns dock vissa anledningar att i detta avseende för de närmaste åren hysa en relativt optimistisk uppfattning. Även om tendenser till bakslag i den amerikanska konjunkturen kunna framträda, finns det vissa skäl, varför den kan väntas uppvisa en relativt hög grad av stabilitet. Man kan sålunda peka på den amerikanska kreditgivningen till andra länder, upprustningen både inom och utom landet samt icke minst president Trumans nya giv med utsträckt socialvård och ökat intresse för de stora investeringsobjekt, som ligga och vänta inom landet. Man kan också utgå ifrån att den nuvarande amerikanska regimen kommer att sätta in alla den ekonomiska politikens hjälpmedel för att hålla inkomsterna och sysselsättningen uppe, om tendenser till ett större bakslag skulle framträda.

Men Sverige är i lika hög grad beroende av att planerna på en utveckling av den europeiska produktionen och den europeiska handeln vinna framgång. Möjligheterna att exportera till Amerika komma troligen under de närmaste åren - även under förutsättning av en god amerikansk konjunktur och trots alla ansträngningar - att vara relativt begränsade. En stor vikt måste därför läggas vid möjligheterna att öka handeln med övriga europeiska länder.

Sverige ingår som bekant som medlem i den organisation, som byggts upp i Paris inte bara för att förmedla Marshallhjälpn från Amerika utan även för att samordna de västeuropeiska ländernas ansträngningar att skapa balans i sin ekonomi och hålla uppe sin levnadsstandard. Liksom i Sverige har man i flertalet andra europeiska länder inriktat sig på att inom en relativt kort period genomföra en mycket betydande ökning av sin produktion på vissa centrala områden. Man planerar sålunda, för att nämna några exempel, en fördubbling av produktionen av elektrisk kraft, av vissa metaller, av gödningsämnen och av lastbilar. Man har allmänt klart för sig, att Europa icke i samma utsträckning som tidigare kan göra sig beroende av Amerika för sin försörjning med vissa råvaror eller sådana maskiner som i Amerika äro föremål för enbillig massproduktion.

I samma mån de planer förverkligas, som man i de europeiska länderna räknat med att genomföra inom loppet av de närmaste åren, kommer ökade möjligheter att uppstå även för Sverige att täcka sina behov av maskiner, kemikalier och liknande varor inom Europa. Sverige har utan tvivel också en hel rad exportvaror, malm, trävaror, pappersmassa, pepper o.s.v., som äro av största betydelse för övriga europeiska länder.

Det är sannolikt att man genom en omställning av den svenska utrikeshandeln i riktning bort från den amerikanska marknaden mot andra delar av världsmarknaden och framför allt i riktning mot Europa skulle kunna uppnå ett icke alltför ogynnsamt utbyte av vår export i form av inom landet begärliga importvaror. Men en alltför kraftig omställning i denna riktning skulle otvivelaktigt få mycket ogynnsamma konsekvenser. Det finns vissa varor, som i Amerika bli föremål för en sådan massproduktion, att andra länder sannolikt icke inom överskådlig tid kunna konkurrera i fråga om kvalitet och priser. Förenta

staterna ha även på vissa områden en särskilt riklig tillgång på råvaror, som bilda ett viktigt inslag i den svenska importen och som knappast kunna ersättas genom inköp från annat håll utan en avsevärd fördyring. Ansträngningarna att öka dollarinkomsterna genom en ökad export kommer därför säkerligen att under alla omständigheter förbli ett väsentligt problem för den svenska utrikeshandeln.

Om inte detta problem kan lösas, om sålunda icke den svenska exporten på Amerika kan hållas uppe på en hög nivå, riskera vi att ständigt få ha kvar som ett pinsamt permanent inslag av regleringar i den svenska ekonomien en begränsning av importen av dollarvaror. I själva verket ter sig detta problem synnerligen svårt löst och utsikterna förefalla små att bristen på dollar skulle kunna upphävas under de närmaste åren.

Sverige betecknades före kriget som ett av de mest amerikaniserade länderna i Europa. Sverige har utan tvivel också blott Europas länder kanske kommit längst i riktning mot en högt mekaniserad produktion av amerikansk typ; amerikanska maskiner ha ofta bildat ett viktigt inslag i svenska fabriker. Men vi hade före kriget också obegränsat råd att köpa amerikanska filmer och amerikanska bilar med därtill hörande bensin och smöjolja. Den utveckling som nu pågår kommer väl att innebära, att vi i dessa avseenden delvis komma att - om uttrycket må tillåtas - återigen europaeiseras. Men om utvecklingen går för långt i denna riktning kommer säkerligen en rad svårigheter att uppstå både för produktion och konsumtion.

Den avgörande svårigheten för exporten på Amerika är utan tvivel i dag att våra produktionskostnader ligga på en, relativt sett, alltför hög nivå. Vissa justeringar nedåt av vår kostnadsnivå får väl genomföras på vissa punkter. Man får också hoppas, att de stundande tullförhandlingarna skola resultera i en sänkning för våra exportvaror av de i många fall synnerligen höga amerikanska tullarna.

Men kvar står att de amerikanska priserna sannolikt te sig mindre lockande för de svenska exportörerna än de, som kunna uppnås i Europa och på andra håll. Någon fart kan det säkerligen icke bli på exportoffensiven på Amerika förrän man i detta avseende har uppnått en bättre jämvikt mellan den europeiska och den amerikanska prisnivån. Fråga är, om en sådan jämvikt, som siktar till ökad export på Amerika, kan förverkligas utan en anpassning - på ena eller andra sättet - av dollarns växelkurs gentemot samtliga andra valutor.

De problem, som måste lösas, om vi även på utrikeshandelns område skola komma fram till balans utan regleringar, äro sålunda många och svåra, och vår framgång på detta område beror i sista hand av den utveckling ute i världen, som vi icke kunna mer än delvis påverka. På detta område kan man aldrig uppnå någon säkerhet. Med eller mot vår vilja kan vi här icke vinna någon trygghet utan måste vara beredda på att möta de risker, som utvecklingen kan erbjuda.

Kommer världshandeln in i en kris, blir också vår kris långvarig. Men lyckas man däremot - med stöd av det nu pågående internationella samarbetet - öppna vägen mot en friare och större världshandel, borde det icke heller för vår del vara omöjligt att inom de närmaste åren komma ut ur krisen.

Full frihet att köpa importerade varor av vilket slag som helst och från vilket land som helst kan vi väl ej räkna med under de närmaste åren, men restriktionerna på detta område borde successivt kunna lättas, så att handeln kan flyta friare och så att konkurrensen både mellan importörerna och från utlandets sida blir mera effektiv.

Ingen skall dock tro att vi i dag kunna överblicka alla de problem, som komma att uppstå, när det gäller att även i detta avseende komma ur krisen. Men vi kunna dock arbeta vidare i förhoppning om, att krisen icke skall behöva bli alltför långvarig. Med mycket arbete, många nya initiativ, en återhållsamhet i anspråken under de båda närmaste åren, en smidig anpassning av vår ekonomiska politik samt litet tur - eller i varje fall utan särskild otur - borde vi under de därpå följande båda åren i det närmaste kunna komma ur krisen och närma oss det mål, som jag inledningsvis uppställde, en höjd standard utan regleringar.

Blir krisen långvarig?

Radioanförande den 2 mars 1949 av Professor Ingvar Svennilson.

Blir krisen långvarig? Ja, den frågan är inte lätt att svara på. Och man kan ju även ifrågasätta, om det nuvarande ekonomiska läget verkligen kan betecknas som en kris.

Den svenska produktionen är i dag större än den någonsin har varit. Vi har även uppnått ett visst mått av balans i vår ekonomi; anspråken på varor står i ett bättre förhållande till tillgången än tidigare. Realisationerna efter nyår ha till och med visat, att det på vissa områden är så gott om varor, att det närmar sig ett överskott. Men regleringarna av konsumtion och produktion är alltså talrika och begränsa rörelsefriheten i det ekonomiska livet. Skall man döma efter antalet regleringar, befinna vi oss alltså i en kris. Först när handel och produktion kunnat befrias från dessa regleringar, och priserna igen kunna fylla sin uppgift att begränsa efterfrågan utan att detta behöver leda till inflationsartade prisstegringar, har vi definitivt kommit ur krisen. Helst skulle vi ju också önska, att krisen finge ett slut, som icke innebar, att vi behövde sänka vår standard. Frihet från regleringar vid bevarad eller om möjligt höjd standard förefaller vara en lämplig målsättning för en politik, som vill föra oss ut ur krisen.

Vad som hänt de senaste månaderna - framför allt den stabilisering av lönerna, som de anställda underkastat sig, samt den stegring av den personliga arbetsinsatsen, som man kunnat märka på många håll - ger anledning se mera hoppfullt på våra möjligheter att åter närma oss en sådan balans mellan landets produktion och efterfrågan på varor, att regleringarna successivt skulle kunna avvecklas.

Som det svenska långtidsprogrammet visar, kommer också de senaste årens stora investeringar inom ett par år att på många områden bära frukt i form av en ökning av produktionen. Bland annat kommer vår järnindustri produktionskapacitet att i det närmaste fördubblas i jämförelse med tiden före kriget. Det gäller sedan också att bevara den nu uppnådda bättre balansen i ekonomin och särskilt på arbetsmarknaden, så att arbetskraften i erforderlig utsträckning kan finna vägen till de nya arbetsplatserna; den nya kapaciteten kan annars inte fullt utnyttjas.

Skall vi inom rimlig tid lyckas komma ut ur krisen, får man sålunda icke förtröttnas att under ett par år fullfölja den balanspolitik, som så lyckligt kunnat förstärkas i år. Även 1950 måste vi som i år hålla tillbaka anspråken på en högre standard. De närmaste båda åren få vi troligen fullt att göra med att försöka arbeta in den standardhöjning, som vi tillät oss under åren 1947 och 1948, då vi höjde vår standard över våra på längre sikt tillgängliga resurser. Först under de därefter följande åren kunna de ansträngningar, som under de senaste åren gjorts och nu göras inom näringslivet för att öka produktionen och göra den mera effektiv, väntas ge fullt resultat. En alltför stor otålighet att fortsätta den våldsamma standardstegringen under de senaste åren, individuellt eller kollektivt, kan bromsa upp utvecklingen, så att vi inte ens 1952 eller 1953 kunna komma ifrån de väsentliga delarna av regleringssystemet och icke ens då kunna förverkliga den höjning av standarden, som på många områden är önskvärd. Under tiden får vi försöka fröjda oss åt den nya bättre och större produktionsapparat, som vi nu se byggas upp i form av kraftstationer, järnverk, elektrisk industri, en större handelsflotta och ett modernare jordbruk.

Ser man saken enbart på detta sätt, går man emellertid förbi ett problem, som under de närmaste åren kommer att få en central betydelse för hela vår svenska ekonomi. Mot en viss levnadsstandard och produktion svarar under fria ekonomiska förhållanden en viss benägenhet hos medborgarna att köpa importerade varor, vare sig färdiga konsumtionsvaror eller råvaror och maskiner för olika slag av produktion. Mot en viss försörjning med livsmedel svarar exempelvis en viss import av kraftfoder, fettråvaror, socker, frukt, kaffe m.m. Mot en viss klädstandard svarar ett visst behov av ull och bomull o.s.v.

Hur stor denna importbenägenhet är, varierar både med inkomst och standard inom landet och med den egna inhemska produktionens konkurrensförmåga i förhållande till importerade varor. Under senare år har förhållandet mellan egen produktion och import gestaltat sig så, att för varje 100-tal kronor vi lagt ut på konsumtion eller investeringar i byggnader och maskiner i stort sett ett 20-tal kronor använts för att köpa importerade varor.

Som läget i världen nu gestaltar sig, är det omöjligt för ett enskilt land att i längden räkna med att kunna köpa mera från utlandet, än landet förtjänar på sin egen export inklusive de tjänster, som vi genom vår handelsflotta och turistväsendet kan göra utlandet. Men utlandets lust att

köpa våra varor har intet direkt att göra med vår lust att köpa från utlandet. Det uppstår därför ett särskilt problem, hur den import som bestäms av standarden inom landet skall kunna uppvägas av inkomsterna av exporten.

Läget är för närvarande det, att exportinkomsterna och andra inkomster av främmande valutor icke räcker till för att köpa de utländska varor, som svenska folket i dag är benäget att importera. Även om medborgarnas anspråk icke överstiga den samlade tillgången av varor inom landet, kan en sådan brist på balans i handeln med utlandet göra det nödvändigt att behålla en hel rad restriktioner, som syfta till att begränsa individens frihet att köpa importerade varor. Denna begränsning kommer till uttryck i den hårt beskurna importplan, som gäller för innevarande år. Så länge vi inte har lyckats bringa exporten i takt med medborgarnas önskan att köpa importerade varor, så länge måste väsentliga delar av regleringssystemet bestå.

Den del av ekonomien, det här gäller, kan förefalla i storleksordning vara av underordnad betydelse. Men många av de importerade varorna ha karaktären av nyckelvaror, som äro av betydelse på stora produktionsområden och regleringarna komma därför att sträcka sig långt in i det svenska näringslivet.

Detta problem om den yttre balansen är i själva verket för Sverige - liksom för de flesta andra europeiska länder - i dag det mest svårlösta, och det blir sannolikt utvecklingen på detta område, som i sista hand kommer att bestämma svaret på frågan: hur långvarig blir krisen?

Sällan eller aldrig har vi väl här i landet haft så stark känning av, hur starkt beroende hela vår levnadsstandard och möjligheten att upprätthålla en relativt fri ekonomi är av våra ekonomiska förbindelser med utlandet. Under årtiondena före det senaste kriget voro vi i allmänhet bortskämda med en relativt riklig tillgång på främmande valutor, både dollar och andra. Importen kunde därför hållas helt fri. Valet var fritt mellan importerade och inom landet tillverkade varor. Detta innebar också, att vårt näringsliv ständigt hade känning av en stimulerande konkurrens utifrån.

De problem vi på detta område ställts inför efter kriget representerar därför något nytt, åtminstone i fredstid. Många ha kanske redan resignerat och börjat räkna med importrestriktioner som ett permanent inslag i vår ekonomi. På många håll, där man inte älskar konkurrens, har man nog inte heller med oblida ögon sett, att hinder rests för en fri import. Men utan tvivel skulle en förlängning eller rent av permanentning av restriktionerna på detta område i längden medföra allvarliga risker för en sänkt effek-

tivitet i vårt näringsliv. Man har i andra länder, som tidigare råkat ut för sådana restriktioner, kunnat iakttaga, hur näringslivet stelnat, och hur konkurrensen slappnat i skydd av de förbud och kvoterings, som höra till en allmän importreglering. Resultatet blir också sannolikt, att nya tillverkningar tagas upp inom landet för att ersätta import - tillverkningar som icke skulle kunna stå sig i konkurrensen på en öppen marknad. I vissa fall kan detta leda till en mycket stark fördyring av varorna för konsumenten. Som exempel kan nämnas, att när vi nu försöka inom landet tillverka sådana reservdelar för bilar, som tidigare importerats från Amerika, det visar sig att kostnaden stiger ända upp till tio gånger det pris, som måste betalas vid import. Detta är naturligtvis ett extremt exempel, men tendensen går utan tvivel i den riktningen, att varorna bli dyrare och effektiviteten hos produktionen sjunker. Möjligheterna att höja levnadsstandarden komma därigenom också att minskas.

Skall vi komma ut ur krisen med en bibehållen eller höjd levnadsstandard, är det därför också nödvändigt att söka finna en lösning av krisen för vår utrikeshandel. Detta är för dagen det viktigaste av våra ekonomiska problem.

Det är som bekant inte alla varor som lämpa sig för export. Endast en relativt ringa del av den svenska produktionen är av en sådan karaktär och har fått en sådan inriktning, att den med framgång kan konkurrera på världsmarknaden. När man i höstas gjorde upp en skiss till ett svenskt långtidsprogram för de närmaste 4-5 åren, var ett av de allvarligaste bekymren, att tillgången på sådana för export lämpliga varor skulle bli alltför begränsad.

Det var flera orsaker till dessa bekymmer, somliga av mera långsiktig natur, andra av mera tillfällig art. De största svårigheterna ha uppstått därigenom, att våra möjligheter att exportera skogsprodukter blivit mera begränsade än under åren närmast före kriget. Ända fram till krigets utbrott hade på lång sikt en stegring ägt rum av den svenska exporten av skogsprodukter. Detta var en av anledningarna till att Sverige aldrig under några längre perioder hade kännning av någon brist på valuta. Den ökade exporten av skogsprodukter hjälpte till att betala det växande behovet av importvaror. Denna ständiga ökning var möjlig bland annat därför, att man ännu icke nått botten på våra stora urskogsbestånd. Man har emellertid länge haft klart för sig, att man snart måste genomföra en anpassning av skogsindustriens kapacitet efter den beräknade årliga tillväxten av våra skogar.

Under och närmast efter kriget har en sådan anpassning av vår skogsindustri också faktiskt ägt rum. Pappersmasseindustriens export har sålunda minskats med omkring 1/5 och kapaciteten för export av trävaror har nedgått med omkring 1/4, sedan åren närmast före kriget. Redan för att hålla exporten uppe vid samma nivå som före kriget, är det därför nödvändigt att öka exporten av andra varor i relativt hög grad. - Av en historisk tillfällighet har dessutom tillkommit, att det världsberömda dagbrottet i Kiruna, varifrån större delen av vår malmexport hämtas, blir slutbrutet inom de närmaste åren, så att man därefter måste övergå till en tekniskt mera besvärlig brytning av malm under jord. Även i fråga om malmexporten möter det därför under de närmaste åren stora svårigheter redan att hålla uppe kapaciteten vid dess tidigare nivå. Endast tack vare mycket omfattande investeringar, som nu planeras, blir det möjligt att höja malmexporten från drygt 12 miljoner ton, som den uppnådde före kriget, till drygt 13 miljoner ton.

Utvecklingen på andra områden, särskilt av maskinexporten, har emellertid under det gångna året varit så gynnsam, att man redan kommit en bra bit på väg mot den ökning av exporten, som är nödvändig för att möjliggöra en relativt fri import. Det finns nu goda förhoppningar, att den för export tillgängliga kapaciteten inom de närmaste 3 à 4 åren skall stiga mera än vad man räknade med i det långtidsprogram, som uppgjordes i höstas. Förutsättningen är givetvis dock, att hemmamarknaden icke återigen ökar sina anspråk på de varor, som särskilt lämpa sig för export.

Rent produktionsmässigt finns det sålunda i dag goda utsikter att man inom de närmaste 3-4 åren skall kunna bygga ut den för export tillgängliga kapaciteten så långt, att importen - åtminstone inom stora områden - återigen skall kunna släppas fri.

Men därmed är endast en del och kanske den lättare delen av vår utrikeshandels problem löst. Nästa fråga blir, om dessa för export tillgängliga varor kunna säljas, om detta kan ske på den rätta marknaden, där lämpliga importvaror kunna hämtas, och om det kan ske till förmånliga priser.

När man kommer in på denna fråga, tvingas man flytta över uppmärksamheten från vårt eget land till det skådespel, som rullar upp sig på världsmarknaden. Förhållandena ha där efter kriget blivit långt mera invecklade än de voro tidigare.

Före kriget var det också en viktig fråga att hålla uppe exporten på en tillräckligt hög nivå. Men man behövde inte så mycket bekymra sig om, i vilka länder exportvarorna hamnade. Om exempelvis vår handel med Australien

gav ett underskott, därför att detta land köpte mindre svenskt papper, än våra textilfabriker köpte australiensisk ull, behövde detta icke inge några bekymmer. Sådana underskott kunde tack vare det smidiga valutasystem, man då hade, i allmänhet lätt kvittas mot överskott, som vi uppnådde på andra marknader. Ett överskott på Brasilien kunde exempelvis användas för att betala importen av ull från Australien. Icke mindre än 1/4 av vår import betalades före kriget med valutaöverskott, som hämtades från andra marknader.

Tendensen på världsmarknaden har nu gått i riktning mot ett krav på jämn balansering av betalningarna i förhållande till varje enskilt land. Det är därför icke längre likgiltigt i vilken riktning exporten går. Man måste söka se till att den i främsta rummet inriktas på sådana marknader, där vi kunna hämta värdefulla varor till så låg kostnad som möjligt.

Denna invecklade karaktär hos världsmarknaden har skapat nya svår-lösta problem både för den enskilde exportören och för den allmänna svenska handelspolitiken.

Den allvarligaste händelse som kan inträffa ute på världsmarknaden under de närmaste åren är utan jämförelse att efterfrågan från Amerika går ner som en följd av en försämrade konjunktur i detta land. Detta skulle icke endast medföra, att exporten dit ytterligare försvåras, utan därjämte skulle möjligheterna att öka handeln på andra transoceaniska marknader troligen försämrade. Konkurrensen med amerikanska varor där skulle bli hårdare. Alla europeiska länder skulle också få sina möjligheter att köpa amerikanska råvaror och livsmedel försämrade och därmed skulle troligen en allmän samman-krympning komma till stånd av produktionen i de olika länderna och av hela världshandeln.

Våra möjligheter att komma till rätta med utrikeshandelns nuvarande problem skulle därmed helt få ställas på framtiden. Vår valuta-reserv är ju så begränsad, att den icke kan i större utsträckning användas för att brygga över en sådan världsdepression. Importen måste därför ytterligare inskränkas och regleringssamhället skulle sannolikt komma att bestå.

Det är givetvis icke möjligt att i dag ställa en prognos för den amerikanska konjunkturen under de närmaste åren. Det finns dock vissa anledningar att i detta avseende hysa en relativt optimistisk uppfattning. Även om tendenser till bakslag i den amerikanska konjunkturen kunna framträda, finns det vissa skäl, varför den kan väntas uppvisa en relativt hög grad av stabilitet.

Man kan sålunda peka på den amerikanska kreditgivningen till andra länder, upprustningen både inom och utom landet samt icke minst president Trumans nya giv med utsträckt socialvård och ökat intresse för de stora investeringsobjekt, som ligga och vänta inom landet. Man kan också utgå ifrån, att den nuvarande amerikanska regimen kommer att sätta in alla den ekonomiska politikens hjälpmedel för att hålla inkomsterna och sysselsättningen uppe, om tendenser till ett större bakslag skulle framträda.

Men Sverige är i lika hög grad beroende av att planerna på en utveckling av den europeiska produktionen och den europeiska handeln vinna framgång. Möjligheterna att exportera till Amerika komma nämligen under de närmaste åren - även under förutsättning av en god amerikansk konjunktur och trots alla ansträngningar - troligen att vara relativt begränsade. En stor vikt måste därför läggas vid möjligheterna att öka handeln med andra länder och i främsta rummet med Europa.

Sverige ingår som bekant som medlem i den organisation, som byggts upp i Paris - inte bara för att förmedla Marshallhjälpen från Amerika utan även för att samordna de västeuropeiska ländernas ansträngningar att skapa balans i sin ekonomi och hålla uppe sin levnadsstandard. Liksom i Sverige har man i flertalet andra europeiska länder inriktat sig på, att inom en relativt kort period genomföra en mycket betydande ökning av sin produktion på vissa centrala områden. Man planerar sålunda, för att nämna några exempel, en fördubbling av produktionen av elektrisk kraft, av vissa metaller, av gödningsämnen och av lastbilar.

I samma mån de planer förverkligas, som man i de europeiska länderna räknat med att genomföra inom loppet av de närmaste åren, kommer ökade möjligheter att uppstå att täcka behoven av maskiner, kemikalier och liknande varor inom Europa. Sverige har utan tvivel också en hel rad exportvaror, malm, trävaror, pappersmassa, papper o.s.v., som äro av största betydelse för övriga europeiska länder.

Det är sannolikt att man genom en omställning av den svenska utrikeshandeln i riktning bort från den amerikanska marknaden mot andra delar av världsmarknaden och framför allt i riktning mot Europa skulle kunna uppnå ett icke alltför ogynnsamt utbyte av vår export i form av inom landet begärliga importvaror. Men en alltför kraftig omställning i denna riktning skulle otvivelaktigt få mycket ogynnsamma konsekvenser. Det finns vissa varor, som i Amerika bli föremål för en sådan massproduktion, att andra länder sannolikt icke inom överskådlig tid kunna konkurrera i fråga om kvalitet och

priser. Förenta staterna har även på vissa områden en särskilt riklig tillgång på råvaror, som bilda ett viktigt inslag i den svenska importen och som knappast kunna ersättas genom inköp från annat håll utan en avsevärd fördyring. Ansträngningarna att öka dollarinkomsterna genom en ökad export kommer därför säkerligen att under alla omständigheter förbli ett väsentligt problem för den svenska utrikeshandeln.

Den avgörande svårigheten för exporten på Amerika är utan tvivel i dag att våra produktionskostnader ligga på en, relativt sett, alltför hög nivå. Justeringar nedåt av vår kostnadsnivå kunna väl genomföras på vissa punkter. Man får också hoppas, att de stundande tullförhandlingarna skola resultera i en sänkning av de i många fall synnerligen höga amerikanska tullarna.

Men kvar står att de amerikanska priserna sannolikt te sig mindre löckande för de svenska exportörerna än de, som kunna uppnås i Europa och på andra håll. Någon fart kan det säkerligen icke bli på exportoffensiven på Amerika, förrän man i detta avseende har uppnått en bättre jämvikt mellan den europeiska och den amerikanska prisnivån. Fråga är, om en sådan jämvikt, som siktar till ökad export på Amerika, kan förverkligas utan en anpassning - på ena eller andra sättet - av dollarns växelkurs gentemot samtliga andra valutor.

Om inte dessa problem kunna lösas, om sålunda icke den svenska exporten på Amerika kan hållas uppe på en hög nivå, riskera vi att ständigt få ha kvar som ett pinsamt permanent inslag av regleringar i den svenska ekonomien en begränsning av importen av dollarvaror. I själva verket ter sig detta problem synnerligen svårlöst och utsikterna förefalla små att bristen på dollar skulle kunna helt upphävas under de närmaste åren

Sverige betecknades före kriget som ett av de mest amerikaniserade länderna i Europa. Sverige har utan tvivel också bland Europas länder kanske kommit längst i riktning mot en högt mekaniserad produktion av amerikansk typ; amerikanska maskiner ha ofta bildat ett viktigt inslag i svenska fabriker. Vi hade före kriget också obegränsad råd att köpa amerikanska filmer och amerikanska bilar. Den utveckling som nu pågår kommer väl att innebära, att vi återigen komma att - om uttrycket må tillåtas - européiseras.

De problem, som måste lösas, om vi även på utrikeshandelns område skulle komma fram till balans utan regleringar, äro sålunda många och svåra, och vår framgång på detta område beror i sista hand av den utveckling ute i världen, som vi icke kunna mer än delvis påverka. På detta område kan man aldrig uppnå någon trygghet, utan måste vara beredd på att möta de risker, som utvecklingen kan erbjuda.

Kommer världshandeln in i en kris, blir också vår kris långvarig. Men lyckas man däremot - med stöd av det nu pågående internationella samarbetet - öppna vägen mot en friare och större världshandel, borde det icke heller för vår del vara omöjligt att inom de närmaste åren komma ut ur krisen.

Full frihet att köpa importerade varor av vilket slag som helst och från vilket land som helst kan vi väl ej räkna med under de närmaste åren, men restriktionerna på detta område borde successivt kunna lättas, så att handeln kan flyta friare och så att konkurrensen både mellan importörerna och från utlandets sida blir mera effektiv.

Ingen skall dock tro att vi i dag kunna överblicka alla de problem, som komma att uppstå, när det gäller att även i detta avseende komma ur krisen. Men vi kunna dock arbeta vidare i förhoppning om, att krisen icke skall behöva bli alltför långvarig. Med mycket arbete, många nya initiativ, återhållsamhet i anspråken särskilt under de båda närmaste åren, en smidig anpassning av vår ekonomiska politik samt litet tur - eller i varje fall icke alltför mycket otur - borde vi under de därpå följande båda åren i det närmaste kunna komma ur krisen och närma oss det mål, som jag inledningsvis uppställde, en höjd standard utan regleringar.